

A régi és az új lélektan.

Már a nagy háború kitörése előtt mind sűrűbben találkozunk olyan jelenségekkel, különösen a filozofia terén, amelyek szellemi életünk válságának voltak előrevetett, fenyegető árnyai. Am ezt a fenyegetést vajmi kevesen értették meg s azok is, akik megértették, komolyan nem vették. A technika bámulatrakeltő eredményei, a megszázaszorozódott munka nyomán halomra gyült gazdagság, a politikai uralomra törő önzés elvakulttá s elbizakodottá tették ezt a nemzedéket, amely lassan elfelejtette a multat és nem törődött a jövővel. A munka a nemesebbeknél öncél, az alacsony lelkiük előtt önző vágyak kielégítésének eszköze lett s a szellem még azok körében is kivert kutyaként kóborgott, akiknek hivatása éppen a szellem növelése, kutatása, megértése lett volna. Minden téren a mechanisztikus felfogás lett uralkodóvá s az ú. n. tények lenyűgöző ereje nehezedett a lelkekre; a részletek kutatása, a legvégső ízekre való elemzés lett a tudomány főtörékvése is és beköszöntött a specializálódás igen szomorú korszaka, amelyben az életadó Egész merőben elsorvadt a kinosan felhalmozódott részecskék tömkelegében.

Ezzel az általános materializálással és a végletekig feszített mechanisztikus felfogással karöltve járt magának a szellemnek elanyagiasítása is. (Haering „Materialisierung des Geistes“-ről joggal beszél!) A természettudományi kutatás fellendülése a XIX. század közepe táján a lélektan is a természetkutatás sodrába kényszerítette s az ú. n. kísérleti lélektan, amelynek legkiválóbb képviselői *Fechner* és *Wundt* valának, éppen azoknak a felsőbbrendű lelki funkcióknak kutatását tolta háttérbe, amelyeken a szellem lényege leghatalmasabban jut kifejezésre. E tény könnyen megmagyarázható, ha tudjuk, hogy a kísérleti lélektan a fiziológia módszereit alkalmazva a lélek jelenségeinek kutatására, első sorban a lelki jelenségek elemeit tette vizsgálat tárgyává, azaz, azokat a lelki történéseket, amelyek az ember idegrendszerével a legszembetűnőbb s legegyszerűbben megállapítható kapcsolatban vannak. Azokat a lelki jelenségeket, amelyek egyszerűségükben fogva más jelenségekre vissza nem vezethetők, de sőt, amelyeknek kapcsolatából magyarázhatók a többi jelenségek mind. A lelki élet ezen egyszerű jelenségei, a lelki történés ezen elemei érzet vagy érzéklet névvel jelöltettek s az egész lelki élet úgy tekintetett, mint ezeknek az alakoknak törvényszerű kapcsolódása. Azaz: a lelki élet ezen egyszerű elemekre bontatván, *atomizálódott*,

hogyan azután ezen atomokból újból felépíttessék. Az egész eljárás merőben a természettudomány útját követte: megállapított egyszerű elemekből meghatározott törvények szerint akarta megszerkeszteni azt, amit léleknek nevezünk. Az érzet az a „nyers anyag” — amint Ziehen mondotta¹ — amelyből az asszociáció tevékenysége által a lelki folyamatok keletkeznek. Az asszociációs lélektan némely képviselője az asszociáció törvényeit egyenesen a Newton törvényeivel állítja párhuzamba: amit amazok a mechanika területén jelentenek, azt jelentik az asszociáció törvényei a lelki élet terén. Azt hitték ezek a psychologusok, — köztük Ziehen is — hogy a tapasztalati lélektan saját maga ellen követ el árusítást s a metaphysika területére téved, mihelyt az érzetek és az asszociáció szülte kapcsolatokon kívül valamely más tényező szerepét is igyekezik a lelki élet területén kutatni. Így azután a természettudományi módszer átvételénél akarva-akaratlan a természettudományi felfogás is otthonossá lett a lélektan terén s a lélek atomizálása megölte a lélek lényegét. A több kötetre felduzzadt fiziológiai lélektanokról méltán mondhatta A. Chamberlain, hogy azok nem fiziológiai lélektanok, hanem lélektani fiziológiák, mert legtöbbjükben csak a lélek sovány hüvelyeire akadunk, de az életteljes és életteremtő lelket hasztalan kerestük.

Wundt volt az első, aki az asszociáció mechanisztikus törvényét a lelki jelenségek kielégítő magyarázására elégtelennek vélte. Ő maga is az érzeteket tartotta a lelki jelenségek elemének, ő is elismerte az asszociáció törvényének érvényességét, ő is vallotta, hogy a természettudomány és a lélektan egy és ugyanazon tapasztalattal foglalkoznak, csak különböző szempontból, de mégis szükségesnek látta a lelki élet terén az ú. n. *teremtő synthezis elvének* uralmát. Ez az elv azt mondja ki, hogy minden lelki jelenség ugyan a maga elemének tulajdonságából érthető meg, ámde mégsem tekinthető az elemi tulajdonságok pusztá összegének. Kell hát minden lelki képletben valami újnak lennie (v. ö. a művészi, a tudományos alkotásokat!), ami az elemekben magukban benne nem volt; ez az „új” tehát nem kerülhetett az asszociációk segítségével a lélekbe, hanem a „lélekből” került az összetett lelki jelenségekbe.

Ezt a végső következtetést Wundt távolról sem ő maga, hanem *Külpe* és a würzburgi iskola vonta le. Külpe és tanítványai a kísérleti módszert, amelyet Wundt és iskolája főleg az alsóbbrendű lelki tevékenységekre alkalmazott, alkalmazni kezdték a felsőbbrendű lelki funkciókra, a gondolkozásra és az akaratra is. Ezen kísérletek eredménye pedig annak belátása lett, hogy azok a kapcsolási szabályok, amelyek az alsóbbrendű lelki tevékenységek előállítását kielégítően magyarázzák, itt merőben csődöt mondanak. A felsőbbrendű lelki tevékenységek magyarázatához és megértéséhez kénytelenek vagyunk egy teremtő „én” felvételéhez fordulni.

¹ Leitfaden der physiologischen Psychologie. 9. kiadás. Jena, 1911. 18. lap.

„Az én — mondja Külpe — ül a trónon és uralkodik. Észreveszi, figyel, konstatálja azt, ami birodalmába lép, foglalkozik azzal, tanácskozássra hívja tapasztalt minisztereit, államának alapelveit és normáit, a szerzett ismereteket és belátásokat, a jelen esetleges szükségleteit és állást foglal, hogy vajjon a betolakodót figyelmen kívül hagyja-e, vagy használható formát adjon-e neki, vagy vele szemben fellépjen-e?² Azaz: a lélek felsőbbrendű tevékenységei az én szabályozó és irányító aktusai nélkül meg nem érthetők. Az elemi részek kapcsolata itt semmit sem magyaráz, az asszociáció itt merőben cserben hagy. A lélekben kell lennie bizonyos törekvéseknek, amelyek ezen felsőbbrendű funkciókban érvényesülni akarnak s azokat bizonyos célok irányában működni kényszerítik. Külpe és iskolája ezen állásfoglalása érzékeny rést ütött a „régie“ lélektan fundamentumain és új irány kezdetét jelentette a lélektan művelése terén. A régi lélektan *atomizáló* és nyílt vagy leplezett *mechanisztikus* állásfoglalásával szemben az *Egészre* tekintő, *organikus* és *teleologiai* felfogás követel most magának jogot az érvényesülésre.

A régi lélektan teljesen a természettudományok irányában tájékozódott, úgy módszer, mint felfogás tekintetében. Ezzel a természettudományi orientációval szemben kel sikra a szellemtudományi lélektan, amely az „új“ lélektannak egyik legerőteljesebb hajtása. Mielőtt azonban a szellemtudományi lélektan eredeténél rövid vázolására térnénk, meg kell még emlékeznem egy újabb lélektani irányról, amely kétségtelenül a Külpe iskolájából nőtt ki; értem az ú. n. *alkatelméletet*. (Főképviselei Wertheimer, Köhler és Koffka.) Ez az elmélet szintén abból az alapmeggyőződésből indul ki, hogy a régi lélektan mechanisztikus, atomizáló eljárásával a lélek és a szellem lényegéhez férközni nem lehet. Az eddigi eljárás az volt, hogy elemekre, a darabszerűre ment vissza a kutatás s azután ezen elemek és darabkák kapcsolatait állapította meg. Az alkatelmélet ezzel szemben elismeri, hogy vannak a valóságban olyan összefüggések, amelyekben az egész nem az egyes darabkából és részecskékből tevődik össze, hanem megfordítva, azt, ami ezen egész egy részén történik, annak az egésznek belső strukturális törvényei határozzák meg.³ Nem a részek karaktere döntő az egész karakterére nézve, hanem az egész karaktere döntő a részek karakterére nézve. Az *alkat*, az alkatszerű egyenes ellentéte mindannak, ami részszerű, mechanikus, külsőies; az alkat egy tervszerűen, belsőleg tagolt egész, amely tehát nem darabok, történések, részszerűségek eredménye. Az alkatban a jelentésteljes jút kifejezésre, a sok és mechanikus részszerűvel szemben. A lelki

² V. ö. A. Messer tanulmányát a würzburgi iskoláról a *Saupe* által szerkesztett *Einführung in die neuere Psychologie* c. mű (Osterwieck a. Harz 1927.) 22. lapján.

³ V. ö. M. Wertheimer: *Über Gestaltheorie*. Erlangen, 1925 — valamint az *Einführung in die neuere Psychologie*-ban megjelent „Gestaltpsychologische Forschung“ c. tanulmányával. (46 sk. lapokon.)

életben az érzékek s ezek kapcsolatain kívül van még valami más is, amelynek központi fontosságát a szellemtudományok már rég látják. Ez a más pedig nem a töredékes és mechanikus részek *mellett* van, hanem éppen ezek a részek mindig úgy értelmezendők, mint annak az egésznek részei. Tehát ezeket a részeket csak az egészből lehet és kell megérteni, amiből következik, hogy a részek vizsgálatának helyébe az Egész vizsgálatának kell lépnie. Ez a problémafelvetés nemcsak a lélektanban lett otthonos, hanem alkalmaztatott már a fiziologiában, sőt a physikában (Köhler), legujabban az anatómiában és a chemiában is. Az alkat tehát itt belső, szerves összefüggésre utal s legujabban *Koffka* annak az elvnek szemmel tartásával igyekezett a lélektan egyes problémáit megvilágítani.⁴

Az alkatelmélet felfogásának középpontjában kétségkívül — végső eredményben — a jelentés fogalma áll. A jelentés az, ami a lélekből fakad és a lélek tevékenységei által valósul meg. A léleknek jelentés által való belső szervezettségét állította előtérbe *Dilthey* azokban a nagyjelentőségű szellemtörténeti tanulmányaiban, amelyek az első és elhatározó lökést adták meg a szellemtudományi lélektan kialakulására. Az egyes személyiség lelki életének meghatározója a lelkük lényegében rejlő belső struktúra, amelyből a léleknek minden megnyilatkozása szükségszerűen és szervesen nő ki. Ezen belső struktúra elemzése az illető személyiség szellemének elemzése. *Dilthey* egész munkássága ezen az elven alapul és ennek az elvnek szolgálatában áll. Igaz ugyan, hogy a régi, kísérleti lélektanok művelői a *Dilthey* által mutatott úton haladó psychologusokat egyenesen a spekulátorok és „szépirók“ céhébe utalták, de velük szemben ott áll az egész felfogásnak védelmére *Spranger* korszakalkotó munkássága. *Spranger* Eduárdot bátran állíthatjuk a szellemtudományi lélektan tulajdonképeni megalapítójául s ezért az új lélektan ezen legtermékenyebb és legszebb jövővel biztató irányát az ő felfogásának rövid vázolásával mutatjuk be. Két művét: *Psychologie des Jugendalters* (3. kiadás 1925. Az ifjúkor lélektana) és *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit* (3. kiadás 1922. Életformák. Szellemtudományi lélektan és a személyiség etikája) címűeket tartjuk különösen szem előtt.

Spranger meggyőződése szerint a lélek megismerésére nem elég pusztán a lelki *funkciók* vizsgálata, amint azt eddig a kísérleti lélektan gyakorolta, hanem szükség első sorban a lélek *tartalmára* tekintettel lennünk. A lélek ismerete szempontjából nem elég azt tudnunk, hogy *miként* valósítja meg a lélek a maga tartalmát, hanem ennek a tartalomnak ismerete az első. Az eddigi lélektanok csak *magyarázták* a lelket, de nem *értették* meg: a magyarázat mellé hát a megértésnek kell lépnie. A megértés a lélek tartalmára vonatkozik. És e ponton teljes határozottsággal lép elő-

⁴ V. ö. a *Dessoir* által kiadott *Die Philosophie in ihren Einzelgebieten* c. mű (Berlin, 1925.) 493. s köv. lapjain közölt „*Psychologie*“-jával.

térbe Sprangernél és helyezkedik el a kutatás középpontjában az *érték*, illetve a *jelentés* fogalma. Az egyén a maga szellemi aktusai által mindig a jelentést és az értéket valósítja meg, önti objektívált alakba. A szellemi aktus pedig az ennek tevékenysége s ez a tevékenység a különböző lelki tevékenységekből strukturálisan szövídik egybe. Tehát az érték az, ami az emberi szellemet s az azt megvalósító lelket belsőleg organizálja, annak szerves egységet kölcsönöz. A régi közmondást, úgymond Sprenger, így variálhatnók: „mond meg nekem, hogy mit tartasz értékesnek és én megmondom neked, hogy ki vagy”.⁵ Minden személyiségnek lelki struktúrája attól függ, hogy miféle értékre irányulnak lelki tevékenységei és miféle értékdispozíciók rétegeződnek fel lelkében. Minden lelki struktúrában az értékelés egy bizonyos iránya áll az élen s az értékelésnek ezzel az irányával jár karöltve az élmény és a teremtés meghatározott iránya. Értékmegélés, értékakarás, értékteremtés azok az organumok, amelyeknek teljesítményei a személyiség lényegét meghatározzák. A lelki struktúra tehát mindig élmény- és teljesítménydispozíciók zárt összefüggése, amely összefüggés értékirányok szerint tagolódik s amelynek középpontja mindig egy megélhető értékegységben, azaz a szellemi émben van. Ezért könnyen érthető, hogy minden szellemi aktusban a szellemnek egész totalitása megnyilatkozik. Az egyes személyiségek lelke minden lehető értékirányra „be van állítva”, de ezek közül mégis bizonyos egyes irányok állnak előtérben s ezek képezik a szellemi struktum középpontját. Ha tehát valamely lelki struktúrát nemcsak magyarázni, hanem valósággal megérteni is akarunk, akkor meg kell találnunk azt a középpontot, amelyből a léleknek belső organizációja megindul. A szellemi aktusok a maguk jelentésükkel újból és újból egybefonódnak úgy, hogy minden élmény jelentéssel terhes és viszonyulásban végtelenül gazdag. De ha ezt az át- meg átfont struktúrát felbontani tudjuk, akkor mindenütt ugyanazon egyszerű motívumokat fogjuk találni. Egy ősi táj megpillantásakor esztétikai motívumok mellé ismereti, vallási, erkölcsi motívumok járulnak; a kérdés csak az, hogy a létesült élmény középpontjában melyik motívum helyezkedik el. Ez pedig az illető személyiség lelki struktúrájától függ.

Az eként organizált lélek mindig értékek megvalósítására tör a maga szellemi aktusai által. E világon pedig minden, kivéve a természeti tárgyakat, csupa érték, illetve jelentés. Az értékek a maguk jelentését és érvényét tekintve, mindig egyén felett állók, jöllehet egyének lelki tevékenységei által valósíttatnak meg. Minden értékmegvalósulás a szellemnek tárgyává válása, amely tárgyon át, legyen az kép, szobor vagy költemény, az illető teremtő személyiség lelke tekint felénk. Az értékek összességét Spranger a következő főformákra vezeti vissza: theoretikus, ökonomikus, esztétikai, szociális, politikai és vallási értékek. A tisztán termé-

⁵ *Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule*, (Berlin, 1922.) 20. l.

szeti tárgyakon kívül az egész környező világ ezen hat értékfajta megvalósultságából áll s ezek a megvalósultságok saját, autonóm törvényszerűséggel bírnak; összeségük az, amit objektív értelem-ben vett szellemnek, szellemi életnek, objektív kultúrának szoktunk nevezni.

Ha a lélek értékmegvalósításra irányuló tevékenység, akkor a lélek strukturája ezen hat alapérték vagy értékforma szerint fog különböző karaktert nyerni aszerint, hogy ezen értékek közül melyik áll a lelki struktúra középpontjában. A hat értéknek hat „életforma“ fog megfelelni, mert a személyiség életének formája éppen ezen értékmegvalósító törekvések által nyilvánul. A hat lelki típus a következő: 1. *theoretikus ember* az, akinek lelkében az ismeret értékére való irányulás foglalja el a középponti helyet; 2. az *ökonómikus ember* lelki strukturájában a gazdasági érték-irány a domináló; 3. az *esztétikai ember* fő-törekvése a művészi érték megvalósítása; 4. a *szociális ember* lelke a társadalmi értékek megvalósítására tör, első sorban; 5. a „*hatalom embere*“ (Machtmensch) a politikai értékirányt részesíti elsőséggben és végül 6. a *vallásos ember* minden élménye felett a vallási érték szempontja lebeg.

Spranger méltán emeli ki, hogy azon *egyéni* élettípusok mellett az egyes történeti *korok* körében is különböző típusok állapíthatók és állapítandók meg. Ezen típusok közötti különbség is attól függ, hogy az illető korban a hat értékirány közül melyik állott a korszellem középpontjában.

Még csak éppen reámutatunk arra, hogy a Spranger által képviselt szellemtudományi lélektan, nagy meggazdagodását jelenti a szellemtudományoknak mind s úgy látszik, hivatva van arra, hogy úgy a szubjektív, mint az objektív szellem lényegébe sikeresen vezessen be.⁶

*

A régi lélektan atomizáló s csak a lélek hüvelyét boncolgató felfogásával szemben foglalt a leghatározottabban állást már a múlt évszáz utolsó évtizedeiben az a nagy magyar filozofus, akinek rendszere — meg vagyunk győződve — fényes és dicsőséges renaissancenak néz eléje. *Böhm Károly* egyformán küzd a lélek atomizálása, szétforgácsolása és elgépiesítése, mechanizálása ellen, amikor a meggyőződés teljes erejével állítja fel tételét: „a szellem nem minimális részecskék gépzete, hanem komoly jelentések organizmusa“. *A szellem jelentések organizmusa*, ebben a három szóban jut kifejezésre Böhm lélektani felfogása, de jut kifejezésre az új lélektan felfogása is, amely külföldön ezelőtt mintegy két

⁶ A szellemtudományi lélektan alapelveit és álláspontját alkalmazza a pedagógia területén a „*Verstehen und Bilden*“ c. szemle. (II. évf. Szerkesztik Bode és Fuchs.) Ugyanezen álláspont érvényesül *Bode és Fuchs: Psychologie des Landkinder* c. kiváló könyvében. (Halle, 1925.) Ez az új lélektani irány nyomult előtérbe s diadalmasan harcolt Spranger vezetése mellett az 1926. szeptember 6—11-ikén Groningenben tartott nemzetközi pszichológiai kongresszuson is.

évtizeddel kezdett kialakulni. Böhm súlyos kritikát mond „a kísérleti lélektan aprólékos pizsmogásai“ felett és nyomatékosan hívja fel a figyelmet arra, hogy „a részeknek csak az egységben van értelmük“ s éppen ezért a részletek kutatása mellett az „egészlet átfogó egység“ szem elől tévesztése az uralkodó s magukat „pozitív“-nek mondó lélektanok eredendő és végzetes hibája. Az ő lélektana, amelyet megkülönböztetésül szellemtannak vagy pneumatológiának nevez, úgy célja, mint módszere tekintetében különbözik a fiziológiai lélektanoktól. Amíg a fiziológiai lélektan teljes megvetéssel fordult el az *önmegfigyeléstől*, addig Böhmnél a belső megfigyelés minden lélektani kutatás alapja.⁷ E módszer segítségével mutatja ki Böhm, hogy az „én“, amely most a németek új lélektanában is oly nagy szerepet viszen, nem *eredmény*, hanem *forrás*, nem *üres kép*, hanem *valóság*. Az én funkciói és tevékenysége által valósul meg a szellem, amely értékek és jelentések forrása. A lélek tehát Böhmnél is az értékek világának kialakítója: mindaz, ami e világon érték és kultúra, az egyes lelkek tevékenysége által nyer objektív létet. Böhmnél is fejlődésének folyamán az érték kerül az egész szellemtan középpontjába és a lélek minősége nála is attól függ, hogy az egyes lelket az érték melyik fajának megvalósítására való törekvés határozza meg. Az értékelési forma mindig az én álláspontjától függ, de megfordítva is: arról, hogy mit tartasz értékesnek s mit becsülsz a legfőbb értékül, biztosan tudok következtetni a te lelked és éned álláspontjára, illetve minőségére.⁸ Az értékelés fejlődésével karöltve jár a lélek fejlődése s az egyéni lélek haladásának képét nagyobb méretekben az emberiség művelődésében találjuk. („Az érték phaenomenológiája.“) A lélek reflexio-fokával együtt nő az értékelés fejlődése is s a különböző kultúrák eltérésének alapja az illető korok reflexio- és értékelésbeli fejlettségének különbözősége. „Homeros eposzait és Shakespeare világát nemcsak tartalmuk, hanem álláspontjuk is választja el egymástól.“

Böhm ezen szellemtani felfogásából következik s azzal szorosan függ össze az *intellektuális* vagy a *belső alkatról* szóló tanítása, amely rendszerének egyik legmélyebb és következményeiben leggazdagabb gondolatát juttatja kifejezésre. Nincs terünk itt, nem is szándékunk részletesen foglalkozni e tannal; csak éppen reá akarunk mutatni annak nagy értékére s felhívni a figyelmet a benne lappangó csodás gazdagságra. E tant Böhm művének posthumus, negyedik kötete (I. könyv, 1. fejezet) adja elő a következőképen. A forma, amely mindig valamely tartalomnak a formája, nem üres, különálló valóság, hanem a tartalomnak egy mozzanata. Az egyetlen tartalom, amelyet közvetlenül ismerünk, a lelki élmény; benne, mint mozzanat, ott van a forma is. Minden élmény tartalma pedig a jelentés, amelynek létezési módja a forma.

⁷ V. ö. *Ember és Világa* II. k. A Szellem élete. (Bp., 1892.) 10. sk. lapjain.

⁸ V. ö. *Ember és Világa* III. k. Axiologia vagy értéktan (Kolozsvár, 1906.) különösen a IV. fejezet.

A tartalom a lényeg s a lényeg létezése a forma. A „belső forma“ vagy „értelmi alkat“ a tartalom önfenntartásának a törvénye, amely a dolognak valóságot biztosít. Az értelmi alkat, a belső forma a dolognak reálitása. Ebben az értelmi alkatban a való dolognak objektív törvénye jelentkezik előttünk, az a belső törvényyszerűség, mely által az illető dolog fenn áll és létezik. A belső vagy intellektuális formára épül fel a konkrét forma, a látott és érzékelt alak, de a dolog valósága mindig a belső és sohasem a konkrét forma.

A dolognak ezt a belső formáját intuícióval fogjuk fel, mikor kiragadva a dolgot a nagy világ összefüggésből, önmagában, elszigetelten szemléljük. Ezen elszigetelten előttünk magát és csak magát feltáró dolog belső alkatától függ annak értékessége is. Az értelmi alkat értéke viszont a lélek fejlettségi fokától függ. Minél nagyobb a lélek fejlettsége, annál magasabb értékelési fok a s annál magasabb az a belső forma is, amelynek tökéletessége a szellem fejlettségének legfelsőbb fokozatán jelentkezik. A fejlettségi fokozatokon ugyanis nem egyformák a jelentések, amelyeket a lélek megvalósít. Lehet az alapjelentés ugyanaz (pl. az érzéki emberben a táplálkozás ugyanaz, mint a lángésznel), de annak formáltsága különbözik a fejlettségi fokok szerint, azaz különböző értéket nyer az illető én-egészek strukturájában. A jelentések ezen különböző formáltsága az alapja a jellemről szóló tannak, a *karakterológiának*. Az értelmi alkatban vagy a belső formában tehát az illető dolognak teljes valósága jelenik meg s éppen ezért az értelmi alkat az a fogalom, amelynek segítségével fokozatos rendbe állíthatjuk a világegyetem minden tárgyát tökéletessége és értékessége szempontjából, a szervetlen ásványtól fel a szellemiség legmagasabb fokára jutott emberig. Az értelmi alkat vagy belső forma segítségével rajzolhatjuk meg az ember különböző jellem-típusait, hogy azután ezen typologia segítségével az egyes egyén jellemét is megfesteni tudják. Az értelmi alkat fog dönteni az egyes népek és fajok jelleme felett: minden nép értékessége és minősége a belső forma értékességétől s minőségétől függ. Sőt végül az egyes korok értékének és jellemének megállapításánál is az illető kor belső formája a döntő: miként formáltattak az egyes jelentések érték szempontjából a kor egészében, ez itt a probléma. Hogy pedig mit jelent a belső forma fogalma a nyelvtudományban, azt már jól látta Humboldt; és Goethe úgy költeményeiben, mint különösen természettudományi irataiban a „belevésett forma“ fontosságát sokszor kifejezte.

*

A lélektan, amely már — úgy látszott — szilárd alapokon helyezkedett el, heves krízis állapotára jutott. Kénytelen ismét a filozofia eszközeit igénybe venni s rátérni arra az útra, amely felé az önmegfigyelés módszere és az érték, illetve jelentés fogalma mutat. Ezt az utat járni a magyar filozofiának annyival könnyebb, mert az „új“ lélektan első szószólója s következetes érvényesítője magyar bölcselő volt.

Bartók György.